

## АНАЛІЗ ПОТРЕБ МЕШКАНЦІВ РЕГІОНІВ У ФАХІВЦЯХ ІЗ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

© Афтаназів І.С., 2006

Запропоновано методику аналізу потреб мешканців регіонів у фахівцях із вищою освітою: спершу визначають кількість мешканців регіону, специфіку і характер основних напрямків їх виробничої діяльності, загальну чисельність робочих місць, в подальшому визначають потребу у дипломованих спеціалістах, направленість їх фахової підготовки. Для повнішого задоволення потреб регіонів агропромислового комплексу рекомендується здійснити крен у підготовці на універсалізацію майбутніх спеціалістів.

**The method of analysis of demant regions' of habitants of specialists with higher education is offered — at first the amount of habitants of the region, specific and character of basic directions of their production activity, general quantity of workplaces are determined later. The necessity of graduate specialists, orientation of their professional preparation is defined. For more complete satisfaction of necessities of regions of agroindustrial complex to carry out a list in preparation on universalization of future specialists is recommended.**

Назріла сьогодні гостра потреба у реформуванні вищої школи незалежної України однією із неодмінних своїх складових має передбачити спроможність вищих навчальних закладів (ВНЗ) до швидкого реагування на потреби ринку праці у фахівцях із вищою освітою, у спроможності в найкоротші терміни налагодити якісну підготовку спеціалістів нових для освітнього закладу напрямів підготовки, спеціальностей та спеціалізацій.

Однак, **певна проблема** тут постає в тому, що сьогодні відсутні науково-обґрунтовані методики аналізу потреб регіонів держави, включаючи і регіони із малочисельною кількістю мешканців, у фахівцях із вищою освітою. Саме ці методики мають постати основою вдалого вибору закладами освіти належних напрямів підготовки висококваліфікованих, а головне — вкрай необхідних регіону, на території якого розташований освітній заклад, дипломованих спеціалістів.

**Аналіз основних досліджень.** Усвідомлюючи вагомість для суспільства цієї проблематики, провідні науковці-соціологи та економісти неодноразово здійснювали спроби систематизувати та обґрунтувати рекомендації щодо направленості підготовки закладами освіти спеціалістів. Так, значну увагу цьому питанню приділено в докторській дисертаційній роботі та наукових працях проф. Сидоренко О.Л. [1, 2, 3], в розробках вчених Харківського гуманітарного інституту Астахова В. [4], Андрущенко В., Корольова Б. [5]. Досліджував проблему вдосконалення закладами освіти України вдоволення потреб суспільства в освітній сфері і американський вчений Дж. Стетар [6]. Однак, намічаючи шляхи вдосконалення та розвитку ВНЗ різноманітних форм власності, все ж запропонувати конкретні методики аналізу потреб у фахівцях того чи іншого напрямку підготовки, їх спеціальностей і спеціалізацій не вдалося.

Тому **актуальними** все ще залишаються дослідження, направлені на вивчення стану із забезпеченістю різноманітних сфер діяльності мешканців регіонів дипломованими спеціалістами, на розв'язання задачі розробки методики аналізу потреб мешканців населених пунктів та регіонів у фахівцях із вищою освітою.

Безперечно, в основу такої методики неодмінно повинні бути покладені дані щодо чисельності мешканців аналізованого регіону, основних напрямів їх виробничої діяльності та сфер послуг, інформація про перспективи розвитку інфраструктури регіону та наявність закладів освіти, що здійснюють підготовку спеціалістів для потреб регіону.

**Цілі статті.** Метою і завданням цієї роботи є розробка методики аналізу потреб регіонів із малочисельною кількістю населення у фахівцях із вищою освітою.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Проілюструємо придатність запропонованої методики аналізу на прикладі Західної України. Землі Західної України формують вісім областей із обласними центрами в містах Львові, Ужгороді, Івано-Франківську, Чернівцях, Луцьку, Тернополі, Хмельницькому і Рівному. Територія Західної України становить 110,7 тисяч квадратних кілометрів, її населяє 9,95 млн. мешканців, 4,5 млн. з яких припадає на жителів міст. Через наявність гірських Карпатських масивів, значних площ лісових угідь та водно-болотистих територій Західна Україна доволі нерівномірно заселена. Переважна більшість мешканців тут зосереджена у містах — обласних центрах із порівняно розвинутою промисловістю та інфраструктурою. Так, у Львові із врахуванням навколишніх поселень проживає близько 733 тисячі мешканців, Івано-Франківську — 218, Тернополі — 228, Луцьку — 200, Ужгороді — 117, Хмельницькому — 237, Рівному — 228 та Чернівцях — 241 тисяча.

Територіям, віддаленим від обласних центрів більш ніж на 35–40 км, властива значно менша заселеність. Так, в Карпатському гірському масиві в середньому це 20–25 мешканців на 1 км<sup>2</sup>, в Прикарпатті — 125 на 1 км<sup>2</sup>, на Волині і Рівненщині — 55 на 1 км<sup>2</sup>, на Поділлі (Тернопільська, Хмельницька області) — 85,2 та 73,8 на 1 км<sup>2</sup>, на Закарпатті — 98,9 на 1 км<sup>2</sup>, на Буковині (Чернівецька, південь Івано-Франківської області) — 115,9 на 1 км<sup>2</sup>.

Така нерівномірність заселеності територій зумовила і нерівномірність попиту мешканців на освітянські послуги. Переважна більшість навчальних закладів, особливо вищих III та IV рівнів акредитації, закономірно зосередилась в обласних центрах. Так, у Львові 29 вищих закладів освіти різноманітних форм власності, 5 з яких вищого рівня акредитації, в Тернополі — 13, Івано-Франківську — 11, Луцьку — 7. Загалом на обласні центри припадає 86 ВНЗ різних рівнів акредитації, що становить 80 % закладів освіти всієї Західної України.

Таким чином, із врахуванням 50 км зони ефективного покриття обласним центром попиту населення на освітянські послуги впливає, що на 60000 км<sup>2</sup> території (54,2 % від площі Західної України і приблизно 60 % від загальної чисельності населення) припадає 80 % вищих навчальних закладів. На решта 50700 км<sup>2</sup> і 40 % чисельності — лише 20 % ВНЗ і це, як правило, нижчих I та II рівнів акредитації.

Поряд з тим навіть на порівняно малонаселених територіях Західних областей можна виділити регіони із своїми регіональними центрами, де є всі належні передумови для істотного розширення мережі освітянських послуг населенню завдяки створенню нових ВНЗ. Це так звані регіони із малочисельним населенням, передумовою формування яких, з точки зору надання освітянських послуг, є:

— наявність регіонального центру чи центрів — міста чи міст із 25–30-тисячною кількістю мешканців;

— можливість формування в межах 30 кілометрової зони території регіону навколо чи поблизу регіонального центру (чи центрів) із сумарною кількістю мешканців регіону близько 100 тисяч осіб.

На землях Західної України можна умовно виділити дев'ять таких регіонів із малочисельною кількістю мешканців, що потребують істотного покращання у сфері забезпечення населення освітянськими послугами. Це Коломийсько-Косівський, Кам'янець-Подільський, Хустсько-Рахівський, Дрогобицько-Стрийський, Радивилівсько-Кременецький, Шепетівський, Червоноград-Нововолинський, Кузнецовсько-Сарнівський, Ковель-Камінь-Каширський. Два із вказаних регіонів (Кам'янець-Подільський та Шепетівський) сформовано навколо єдиного регіонального центру, решта сім зосереджено навколо двох регіональних центрів.

Спорідненість природнокліматичних умов земель Західної України, порівняно незначна їх площа (110,7 тис. км<sup>2</sup>), спільність мови спілкування корінних мешканців, схожість історичних та

культурних цінностей і традицій переважаючої більшості населення зумовлюють тут і наближеність характерів виробничої діяльності та сфер послуг їх жителів в різноманітних з виділених нами регіонів. Так, кожному з регіонів властива переважаюча частка сільськогосподарської чи спорідненої з нею лісопереробної діяльності мешканців у виробничій галузі, лікувально-оздоровча та освітня діяльність у сфері побутових послуг, ремонтно-відновлювальні роботи у сфері господарсько-побутового забезпечення життєдіяльності міст та населених пунктів.

Без сумніву, кожен з регіонів має свої специфічні особливості у характері і направленості основної виробничої діяльності мешканців, особливо міських. Так, Дрогобицько-Стрийському регіону притаманна орієнтація на чинні підприємства машинобудування, Кузнецовсько-Сарнівському — на обслуговування комплексів енергопостачання тощо. Є певні відмінності та переважаючі орієнтири для мешканців тих чи інших регіонів і в сферах послуг. Так, для Хустсько-Рахівського та Коломийсько-Косівського регіонів – це народні промисли і туризм, для Дрогобицько-Стрийського — лікувально-санаторне оздоровлення в поєднанні з туризмом.

Ці специфічні особливості в направленостях діяльності мешканців під час аналізу потреб регіонів у фахівців із вищою освітою повинні враховуватись спеціалізацією їх підготовки. Однак загальний методологічний підхід залишається незмінним і здійснювати його доречно в такій послідовності:

- територіальне формування регіону та регіонального центру чи центрів;
- визначення кількості мешканців міст та сільського населення і регіону загалом;
- встановлення основних видів виробничої діяльності та сфер послуг населення регіону;
- визначення кількості робочих місць за напрямками діяльності населення;
- встановлення за статистичними даними реальної кількості робочих місць фахівців із вищою освітою за напрямками діяльності;
- розрахунок дійсних потреб регіону у фахівців із вищою освітою за напрямками діяльності мешканців;
- аналіз забезпечення потреб регіону фахівцями із вищою освітою навчальними закладами обласного та місцевого підпорядкування;
- аналіз перспектив розвитку окремих видів діяльності мешканців регіону, спроможності їх забезпечення фахівцями з вищою освітою, висновки щодо потреб запровадження у вищих навчальних закладах конкретних напрямів підготовки спеціалістів того чи іншого рівня, тієї чи іншої галузі знань.

Специфікою регіонів із малочисельною кількістю населення з точки зору надання мешканцям освітянських послуг є те, що ці послуги повинні бути одночасно зорієнтовані на вдоволення потреб і виробничої галузі міст, і агропромислового комплексу. Адже, як вже зазначалось, особливістю регіонів Західної України є те, що будь-який із населених пунктів неодмінно оточений сільськогосподарськими чи лісовими угіддями. І кількість міських мешканців в цих регіонах фактично співрозмірна сільському населенню. При цьому регіон формується, як правило, навколо декількох районних центрів, саме в яких і доречно облаштування вищих закладів освіти.

Загалом за напрямками виробничої діяльності потреби мешканців регіону у фахівців із вищою освітою умовно можна розділити на потреби в:

- виробничій галузі;
- оздоровчо-освітній сфері послуг, включаючи адміністративно-управлінську;
- побутово-господарській сфері послуг.

Для аналізу потреб мешканців регіонів у освітянських послугах доречно скористатись таблицею. Перший із трьох її горизонтальних рядків відображає ситуацію у міських населених пунктах регіону, куди віднесено міста — районні центри і міста обласного підпорядкування, другий — в районних населених пунктах, тобто селищах міського типу і селах, третій — ситуацію загалом (сума двох попередніх) в регіоні. У вертикальних стовпцях відображено:

**Визначення потреб мешканців малочисельних регіонів у фахівцях із вищою освітою**

№ з/п	Територіальний поділ	Кількість мешканців, тис. осіб	Кількість робочих місць за галузями діяльності, тис. осіб			Загальна кількість робочих місць, тис. осіб	Кількість фахівців із вищою освітою за галузями діяльності, тис. осіб			Загальна потреба у фахівцях із вищою освітою, тис. осіб	Відсоток фахівців з вищою освітою стосовно чисельності мешканців, %
			виробнича галузь	Сфера послуг			відсоток від кількості робочих місць				
				оздоровчо-освітня	господарсько-побутова		25 %	50 %	33 %		
8	9	10	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Міста (районні центри і міста обласного підпорядкування)	$N_1$	$P_{в.м.}$	$P_{о.м.}$	$P_{г.м.}$	$P_m = P_{в.м.} + P_{о.м.} + P_{г.м.}$	$\Phi_{в.м.} = 0,25 P_{в.м.}$	$\Phi_{о.м.} = 0,5 P_{о.м.}$	$\Phi_{г.м.} = 0,33 P_{г.м.}$	$\Phi_m = \Phi_{в.м.} + \Phi_{о.м.} + \Phi_{г.м.}$	%
2	Райони (селища міського типу, села)	$N_2$	$P_{в.с.}$	$P_{о.с.}$	$P_{г.с.}$	$P_c = P_{в.с.} + P_{о.с.} + P_{г.с.}$	$\Phi_{в.с.} = 0,25 P_{в.с.}$	$\Phi_{о.с.} = 0,5 P_{о.с.}$	$\Phi_{г.с.} = 0,33 P_{г.с.}$	$\Phi_c = \Phi_{в.с.} + \Phi_{о.с.} + \Phi_{г.с.}$	%
3	Регіон (міста + райони)	$N_3 = N_1 + N_2$	$P_{в.р.} = P_{в.м.} + P_{в.с.}$	$P_{о.р.} = P_{о.м.} + P_{о.с.}$	$P_{г.р.} = P_{г.м.} + P_{г.с.}$	$P_p = P_m + P_c$	$\Phi_{в.р.} = \Phi_{в.м.} + \Phi_{в.с.}$	$\Phi_{о.р.} = \Phi_{о.м.} + \Phi_{о.с.}$	$\Phi_{г.р.} = \Phi_{г.м.} + \Phi_{г.с.}$	$\Phi_p = \Phi_m + \Phi_c$	%

— кількість міських мешканців (№1), сільського населення (№2) та сумарна кількість мешканців аналізованого регіону №3=№1+№2;

— кількість робочих місць в регіоні за галузями діяльності мешканців, тобто у виробничій ( $P_v$ ), оздоровчо-освітній ( $P_o$ ) та господарсько-побутовій ( $P_z$ ) сферах. Ці дані одержують із статистичних звітностей підприємств регіону. Для врахування динаміки змін кількості робочих місць їх кількість доречно опосередковувати за останні три–п'ять років. Індексами тут відзначено: “м” — дані для міського населення, “с” — сільських мешканців, “р” — регіону загалом; — загальна кількість робочих місць  $P$ , яку визначають, просумовуючи кількість робочих місць за галузями діяльності мешканців:

для мешканців міст

$$P_m = P_{v.m} + P_{o.m} + P_{z.m};$$

для сільського населення

$$P_c = P_{v.c} + P_{o.c} + P_{z.c};$$

для жителів регіону відповідно

$$P_p = P_m + P_c = (P_{v.m} + P_{v.c}) + (P_{o.m} + P_{o.c}) + (P_{z.m} + P_{z.c}).$$

Наступні чотири стовпці таблиці відображають потребу у фахівцях з вищою освітою мешканців регіону за окремими видами діяльності загалом. При цьому відповідно до рекомендацій стандартів забезпечення якості робіт прийнято відповідний відсоток керівного складу щодо загальної кількості працюючих. Для виробничої галузі це є 25 %, тобто кожен із спеціалістів з вищою освітою здійснює керівництво в середньому роботою трьох працівників низької кваліфікації, для оздоровчо-освітньої та господарсько-побутової — 50 і 33 % відповідно.

В одинадцятому стовпчику подано сумарну потребу у фахівцях з вищою освітою:

для мешканців міст

$$\Phi_m = \Phi_{v.m} + \Phi_{o.m} + \Phi_{z.m};$$

для сільського населення

$$\Phi_c = \Phi_{v.c} + \Phi_{o.c} + \Phi_{z.c};$$

для жителів регіону відповідно

$$\begin{aligned} \Phi_p &= \Phi_m + \Phi_c = (\Phi_{v.m} + \Phi_{v.c}) + (\Phi_{o.m} + \Phi_{o.c}) + (\Phi_{z.m} + \Phi_{z.c}) = \\ &= 0,25(P_{v.m} + P_{v.c}) + 0,5(P_{o.m} + P_{o.c}) + 0,33(P_{z.m} + P_{z.c}). \end{aligned}$$

У заключному, дванадцятому, стовпчику подано рекомендований відсоток фахівців із вищою освітою щодо чисельності мешканців міст і сіл та регіону. Ці дані будуть корисними в подальшому під час визначення потреб у фахівцях тих чи інших спеціальностей зокрема, та потреб регіонів у вищих навчальних закладах загалом.

Отже, послідовність аналізу потреб мешканців регіону у фахівцях із вищою освітою передбачає такі етапи:

— насамперед чітко окреслюють межі регіону, його регіональний центр чи центри і за даними відділів статистики визначають кількість мешканців міст регіону, його сільського населення та всього регіону загалом. Ці дані заносять у вертикальний стовпчик 3 таблиці;

— визначають кількість робочих місць мешканців регіону за галузями їх діяльності, а саме — виробничою, безпосередньо пов'язаною із створенням матеріальних цінностей, сферою оздоровчо-освітніх послуг та сферою господарсько-побутових послуг. Ці дані відображають у вертикальних стовпчиках 4–7 таблиці;

— за рекомендованими значеннями рівнів забезпеченості окремих видів робіт фахівцями визначають реальні потреби регіону у спеціалістах з вищою освітою за галузями діяльності (стовпчики 8–11);

— порівнюючи реальні значення у забезпеченості регіону фахівцями з вищою освітою та спроможністю регіону в їх підготовці із рекомендованою чисельністю цих фахівців для забезпечення якісного виконання робіт та задоволення попиту і потреб населення у сферах послуг (таблиця), роблять висновки щодо спеціалізації недостатніх для успішного розвитку регіону кадрів вищої кваліфікації і про можливі шляхи та місця їх фахової підготовки.

Завершальним етапом аналізу є визначення реальної забезпеченості основних напрямків діяльності мешканців регіону фахівцями із вищою освітою, уточнення місць їх підготовки за схемою: підготовка в межах регіону, в межах області, поза межами області (рисунок). При цьому більш інформативним було б проведення цього аналізу не тільки для напрямку загалом, а й окремо для кожної із окремо взятої галузі цього напрямку.

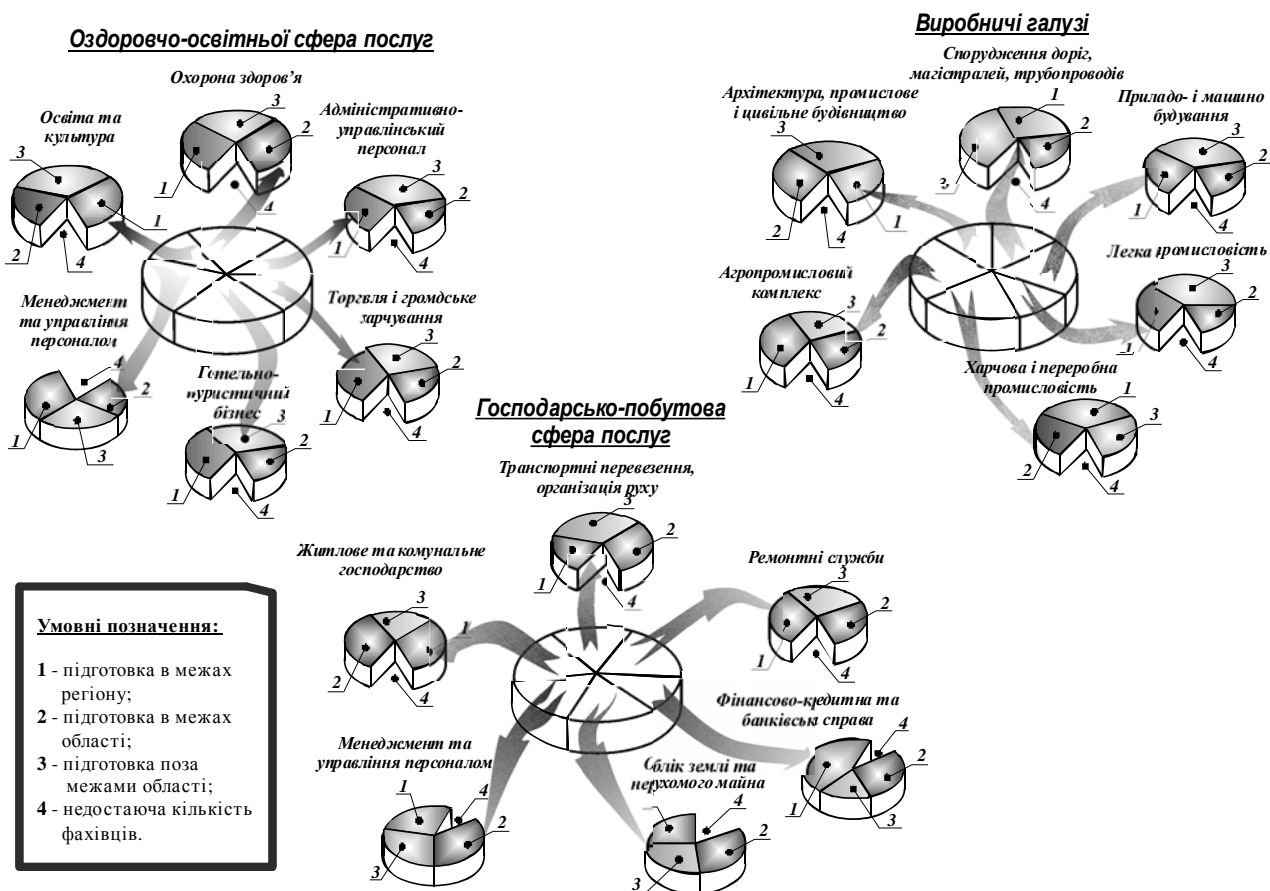


Схема аналізу можливих місць підготовки фахівців із вищою освітою для окремих галузей основних напрямків діяльності мешканців регіону

Отже, дані таблиці та наглядне їх відображення у вигляді діаграм (рисунок) надають достатню інформацію як щодо ступеня забезпеченості тих чи інших галузей діяльності мешканців регіону фахівцями із вищою освітою, так і щодо потреб в них та місць їх можливої підготовки.

Поряд з тим не слід залишати і поза увагою проблему широкопрофільності підготовки закладами вищої освіти спеціалістів для регіонів із малочисельною кількістю мешканців. На відміну від великих міст та густонаселених регіонів, де вибір фахівців для конкретних видів робіт чи галузей діяльності порівняно широкий, тут за обмежених можливостей підбору кадрів гостро відчувається потреба у фахівцях, обізнаних не лише в конкретній спеціалізації, а й у суміжних споріднених видах діяльності. Так, для прикладу бажано, щоб інженер-будівельник промислового та цивільного будівництва був обізнаний ще із специфікою спорудження мостів та доріг, трас комунального господарства, особливостями водопостачання і водовідведення, прокладання і обслуговування тепломереж та теплогрівного устаткування тощо. Інженер-механік повинен органічно поєднувати знання і технолога, і конструктора, і ремонтника-експлуатаційника. Адже не може, для прикладу, керівник чи власник невеличкої машинно-тракторної станції, що обслуговує фермерів двох-трьох сіл, фінансово утримувати замість одного грамотного інженера трьох, хай навіть краще обізнаних в своїй спеціалізації фахівців — технолога, конструктора, експлуатаційника. Більше того, цей інженер-механік, якщо замість роботи в МТС опиниться в ремонтній службі невеличкого містечка, повинен уміти організувати ремонтно-відновлювальні

роботи і автомобіля, і різноманітної побутової техніки, включаючи і холодильник, і пральну чи швейну машину, і нескладне обладнання харчової та переробної промисловості тощо. Наші ж технічні ВНЗ, очевидно за інерцією, все ще зорієнтовані в підготовці на вузьку спеціалізацію.

Схожа ситуація із потребою в “універсалізації” фахівців із вищою освітою для мешканців малочисельних регіонів властива не тільки наведеним для прикладу будівельним чи механічним спеціальностям, а й всім, без винятку, галузям знань, зорієнтованим на підготовку спеціалістів для агропромислового комплексу. Тому саме в цих регіонах необхідно передбачити в закладах освіти можливість розширення освітянських послуг в напрямку перекваліфікації фахівців, набуття ними знань та вмінь із споріднених спеціалізацій. Другим, ще більш вагомим, кроком був би перегляд навчальних програм підготовки фахівців агропромислового комплексу та забезпечення життєдіяльності малочисельних населених пунктів в руслі відходу від вузької спеціалізації до більш поширеного спектра охоплення знань та умінь у споріднених галузях майбутньої діяльності, тобто здійснити крен на підготовку спеціалістів тієї чи іншої галузі знань широкого профілю. Можливо для цього буде й доречним доповнити чинний перелік спеціальностей новими, зорієнтованими саме на вдоволення потреб населення регіонів із порівняно незначною чисельністю мешканців.

Отже, на підставі викладеного можна зробити такі **висновки**:

1. Чинна на сьогодні система надання мешканцям Західної України освітянських послуг недосконала і потребує істотного покращання, насамперед шляхом розширення мережі вищих навчальних закладів на регіони із малочисельною кількістю населення, в тому числі і закладів освіти приватної та муніципально-приватної форм власності. Основні напрями підготовки фахівців із вищою освітою регіональними закладами освіти, як і вищих навчальних закладів обласних центрів, що зорієнтовані на підготовку спеціалістів для потреб мешканців регіонів із малочисельною кількістю мешканців, повинні бути скеровані на притаманні природним та соціально-економічним умовам цих переважно сільськогосподарських районів Західної України потреби агропромислового комплексу, різноманітні сфери послуг, забезпечення розвитку та життєдіяльності населених пунктів, діяльність в напрямку вдосконалення та розвитку людини.

2. Запропонована методика аналізу потреб у фахівцях із вищою освітою для регіонів із незначною кількістю мешканців передбачає визначення основних напрямків діяльності мешканців регіону, встановлення кількості робочих місць за окремими галузями цієї діяльності та потребу у їх реальному та належному забезпеченні фахівцями з вищою освітою, розрахунок річної потреби у випускниках вищих навчальних закладів для компенсації недостатньої кількості і природного відтоку дипломованих кадрів та аналіз можливих місць їх підготовки за схемою: підготовка в межах регіону, в межах області, поза межами області.

**Перспективи подальших досліджень.** Враховуючи недостатню забезпеченість агропромислового комплексу фахівцями із вищою освітою, специфіку можливих майбутніх місць праці випускників регіональних закладів освіти, що полягає в різноплановості та різновекторності їх діяльності навіть в межах однієї галузі, доречно на сьогоднішньому рівні соціально-економічного розвитку держави відмовитись від вузької спеціалізації в підготовці фахівців із вищою освітою, властивої високорозвиненим індустріально-промисловим країнам, здійснивши крен у підготовці на універсалізацію майбутніх спеціалістів, що не тільки сприятиме ширшому вдоволенню потреб мешканців регіонів у кваліфікованих спеціалістах, а й значно спростить випускникам ВНЗ проблему працевлаштування за фахом в місцях проживання.

1. Сидоренко О.Л. *Приватна вища школа як соціальний інститут: особливості становлення та розвитку в Україні: Автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.03 / Харк. держ. ун-т. — Харків, 2001. — 38 с.* 2. Сидоренко О.Л. *Приватна вища школа в системі ринкових відносин України // Вісн. ун-ту внутр. справ. — 2000. — Вип. 10. — С. 240–247.* 3. Сидоренко О.Л. *Приватна вища освіта: шлях України у світовому вимірі. — Харків: Основа, 2000. — 255 с.* 4. Астахова В.И., Супрун В.В. *Реформа образования в Украине: концептуальные основы, принципы, достижения и проблемы // Вчені зап. Харк. гуманіст. ін-ту “Нар. укр. акад.”— Харків: Око, 1999. — Т. 5. — С. 7–23.* 5. Андрущенко В. та інші. *Приватна вища школа України на шляху інновацій // Харк. гуманіст. ін-т “Нар. укр. акад.”— Харків: Вид-во НУА, 2005. — 320 с.* 6. Стетар Дж. *Оновлення та реформа вищої освіти: приватна вища освіта в Україні у 1991–1996 рр. — К., 1996. — 132 с.*